

УДК 371.13+78+159.955.4

КОМПОНЕНТНА СТРУКТУРА РЕФЛЕКСИВНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ

Мінь Шаовей

Стаття присвячена обґрунтуванню компонентної структури рефлексивних умінь майбутніх учителів музики. Визначено сутність рефлексивних умінь майбутнього вчителя музики як складного особистісно-професійного мета-утворення. Зміст структурних компонентів і перелік рефлексивних умінь обумовлено змістом фортепіанної підготовки в педагогічних вищих навчальних закладах. Розглянуто зміст фортепіанної підготовки майбутнього вчителя музики, особливість якої полягає в поєднанні музично-виконавського та художньо-просвітницького елементів.

Ключові слова: рефлексивні уміння вчителя музики, фортепіанна підготовка, аналітично-ідентифікаційний компонент, емоційно-регулятивний компонент, інтерпретаційно-парадигмальний компонент, корекційно-стратегічний компонент.

Статья посвящена обоснованию компонентной структуры рефлексивных умений будущего учителя музыки. Определена сущность рефлексивных умений будущего учителя музыки как сложного личностно-профессионального мета-образования. Содержание структурных компонентов и перечень рефлексивных умений обусловлены содержанием фортепианной подготовки в педагогических высших учебных заведениях. Рассмотрено содержание фортепианной подготовки будущего учителя музыки, особенность которой состоит в объединении музыкально-исполнительского и художественно-просветительского элементов.

Ключевые слова: рефлексивные умения учителя музыки, фортепианная подготовка, аналитико-идентификационный компонент, эмоционально-регулятивный компонент, интерпретационно-парадигмальний компонент, коррекционно-стратегический компонент.

As the title implies, the article describes the component structure of reflexive abilities of future music teachers. Education as a factor of personality development must meet the modern requirements and be able to teach people how to evaluate themselves correctly, realizing how they are perceived by others. This vision helps the teachers to improve their professional skills more successfully. Therefore, the system reflection is an important factor of the teacher's professionalism. This is particularly important for the music teacher who has to deal with non-verbal figurative art text. Thus, the purpose of the article was to find out the component structure of future music teachers' reflexive abilities.

Previous studies have indicated that reflexive abilities of music teachers are defined as the personal and professional formation, manifested in conscious possession of the self-exploration, self-analysis, correction and prediction modus. The reflexive abilities of music teachers provide professional educational success of future music teachers.

The study showed that reflexive abilities of music teachers, which develop during the piano training, have four components, the content of which is based on the types of reflexive actions required in performing and communicative activity of the music teacher. These components are an analytical identification component, an emotional-regulatory component, an interpretative-paradigm component and a corrective-strategic component.

Key words: reflexive skills of music teachers, piano training, analytical-identification component, emotional-regulatory component, interpretative-paradigm component, corrective-strategic component.

Зміни, які відбуваються в сучасному суспільстві, закономірно вимагають відповідних трансформацій в освітній галузі, роллю якої є втілення ефективної стратегії формування сучасної особистості – творчої, активної і готової до життя в новій

реальності. В сучасній освітній системі особистість має отримати змогу рівним чином розвиватися як інтелектуально, так і духовно. Необхідною умовою для такого розвитку є здатність освіти надати кожному учаснику освітнього процесу фундаментальних знань про людину як суб'єкта саморозвитку. Одним із шляхів до цього є розвиток рефлексії, яка розглядається як специфічний мисленевий механізм, що забезпечує самозміни і саморозвиток особистості [6]. Відповідною вимогою суспільства до системи освіти є підготовка педагогів, здатних до самодистанціювання з метою усвідомлення особливостей сприймання себе очима інших, що визначається як системна рефлексія [5]. Вона дає вчителю змогу співвідносити власні професійні можливості з вимогами професії, досліджувати себе як суб'єкта власної педагогічної діяльності, критично оцінювати себе і коректувати власну фахову ефективність [1; 3].

В педагогічній діяльності рефлексія поширюється на всі види педагогічної активності. Вона впливає на процес пізнання і усвідомлення способів діяльності, визначення професійних проблем, пошук шляхів їх рішення, організацію педагогічної комунікації, оцінку результатів. Трансформаційний ефект рефлексії полягає в тому, що вона дає змогу вчителю будувати унікальну, індивідуальну, ефективну саме для нього стратегію фахового саморозвитку, починаючи з етапу навчання і протягом всього життя.

Ще більш важливою вважається рефлексивна діяльність педагога в галузі музичної освіти. Професійна діяльність в системі "людина – мистецтво – людина" визначається високим рівнем нерегламентованості, непередбачуваності, активності психоемоційного навантаження в процесі комунікації з твором музичного мистецтва або через твори музичного мистецтва з учнями. Актуальність рефлексії в означеній сфері зумовлюється інтонаційно-емоційною природою музики, яка потребує глибокого розуміння образної мови, що надає унікальну можливість для розвитку рефлексивних умінь як педагога, так і учнів в процесі художньо-педагогічної взаємодії.

Аналіз наукових досліджень з визначеної проблеми показав, що науковці одностайно підкреслюють необхідність цілеспрямованого та спеціально організованого навчання, спрямованого на розвиток рефлексивних умінь майбутніх учителів (Б. Вульф, Л. Долинська, Н. Крашеніннікова, Ю. Кулюткін, В. Харькін та ін.). Розвиток рефлексивних умінь майбутніх учителів музики, зокрема в процесі фортепіанної підготовки, вважається необхідною умовою художньо-педагогічної взаємодії, що зумовлено особливою властивістю мистецтва впливати на духовний і емоційний світ особистості (Н. Баженова, Н. Гуральник, О. Єременко, І. Парфентьева, Т. Юрова та ін.). Все вищевикладене підтверджує високу актуальність проблеми розвитку рефлексивних умінь, що зумовлює **мету даної статті**: обґрунтувати компонентну структуру рефлексивних умінь майбутніх учителів музики в процесі фортепіанної підготовки.

Рефлексивні уміння учителя музики є складним інтегральним явищем. Їх формування має безпосередній вплив на становлення професійної ідентичності майбутнього вчителя музичного мистецтва і є активізуючим джерелом його самокорекції в галузі музичної педагогіки, що має стати запорукою досягнення фахівцем високого рівня професійної майстерності. Спираючись на представлені в науковій літературі дослідження, ми визначили рефлексивні уміння учителя музики як особистісно-фахове метаутворення, що виявляється в усвідомленому володінні способами самодослідження, самоаналізу, корекції і прогнозування результатів та забезпечує успішність фахової педагогічної діяльності майбутніх учителів музики. Компонентна структура рефлексивних умінь ґрунтується на видах рефлексивних дій, які здійснює педагог у процесі фахової діяльності. В контексті нашого дослідження, для докладного вивчення структурних компонентів рефлексивних умінь майбутнього вчителя музики нам необхідно розглянути процес його фортепіанної підготовки як такий, що зумовлює зміст рефлексивних умінь майбутніх фахівців.

Фортепіанна підготовка майбутнього учителя музики є потужним чинником розвитку самосвідомості особистості, адже студент має бути здатним донести до слухача (яким є учень, що з об'єктивних причин може не мати достатнього досвіду сприймання творів академічного музичного мистецтва) образний зміст музичного твору, допомогти йому проаналізувати й "розкодувати" творчий задум композитора. Фортепіанна підготовка майбутнього учителя музики є специфічною і багатоаспект-

ною, адже вона має урахувати особливості всіх видів педагогічної діяльності, які має здійснювати вчитель музики в умовах загальноосвітньої школи. М. Ярова вказує на те, що вчитель музики має ставити собі на меті не тільки розкриття образного змісту музичного твору (як це робить музикант-виконавець), а, перш за все, прилучення до музичного мистецтва, використання його виховного потенціалу, всебічний розвиток учнів засобами інструментально-виконавської діяльності [9]. Така мета зумовлює поєднання в інструментальній підготовці майбутнього вчителя музики двох елементів – музично-виконавського і художньо-просвітницького.

У музично-виконавському процесі, як вважає В. Крицький [4], необхідно розглядати два основних види діяльності: осягнення художньо-образного змісту музичного твору та його звукова реалізація. Ці види діяльності передбачають наявність певних етапів, як-от: ознайомлення з музичним твором, формування виконавського задуму, його втілення, підготовка до публічного виступу і безпосередньо виступ [2].

Окремо в ракурсі музично-виконавської підготовки майбутнього вчителя музики розглядається концертмейстерська підготовка, яка охоплює широкий спектр фахових дій: акомпанування хору, солісту, ансамблям, ансамблева гра, аранжування, імпровізація тощо.

Художньо-просвітницький елемент фортепіанної підготовки майбутнього вчителя музики зумовлюється тим, що музично-виконавська діяльність являє собою різновид художньої діяльності, спрямованої на естетичне освоєння дійсності, і містить у своїй основі комунікативний процес передачі музичної інформації від композитора до слухача. Посередником в цьому комунікативному процесі виступає музикант-виконавець, роль якого надзвичайно велика і відповідальна.

Специфіка педагогічної діяльності вимагає від вчителя музичного мистецтва не тільки яскраво й образно виконати твір, але й підготувати учнівську аудиторію для прослуховування і сприймання музичного твору, створити творчу атмосферу, сприятливу для усвідомлення його змістового навантаження, створити художній коментар, здатний вербально відобразити авторську ідею й організувати діалогове спілкування з учнями про твір мистецтва і через твір мистецтва, з метою посилення його виховного впливу.

Обидва зазначених елемента системи фортепіанної підготовки реалізуються в двох аспектах: комунікативному та інтерпретаційному. Комунікативний аспект ґрунтується на розумінні мистецької комунікації як такої, що включає художнє спілкування з твором музичного мистецтва, а також з собою і з іншими через твори музичного мистецтва в процесі їх осягнення. Взаємодія свідомості особистості в цьому процесі з зовнішнім світом через зовнішні зв'язки і внутрішнім світом у процесі самопізнання тісно пов'язує комунікацію з рефлексією як процеси внутрішнього діалогу [8].

Інтерпретаційний аспект фортепіанної підготовки пов'язаний з тим, що інтерпретація є центральною ланкою фортепіанного виконавства. Інтерпретація є невід'ємною складовою як виконавської, так і просвітницької діяльності учителя музичного мистецтва, адже специфіка діяльності учителя музики вимагає у майбутнього фахівця в процесі фортепіанної підготовки формувати готовність до вербальної інтерпретації художнього змісту музичного твору, до створення переконливого, емоційно-забарвленого художньо-педагогічного коментаря до музичного твору. Такий коментар має передати учню усвідомлений зміст, смислове наповнення, підтекст та експресивність твору музичного мистецтва, що вимагає у майбутнього фахівця формування певного перцептивного мистецького досвіду, тобто бази слухомоторних, знанневих і комунікативних моделей.

Визначені елементи фортепіанної підготовки і практичні дії, які має здійснювати студент у процесі їх опанування, зумовлюють компонентну структуру рефлексивних умінь майбутнього вчителя музики. У нашому дослідженні ми визначаємо чотири структурних компоненти даного феномену: аналітично-ідентифікаційний, емоційно-регулятивний, інтерпретаційно-парадигмальний, корекційно-стратегічний.

Аналітично-ідентифікаційний компонент пов'язаний зі здатністю майбутнього фахівця до особистісно-професійного критичного самоаналізу і самооцінки на основі ціннісного ставлення до власної фахової діяльності, яке виникає в разі сформованої професійної ідентичності студента. Означений компонент рефлексивних умінь ґрунтується на володінні студентом способами моніторингу і самооцінки

власних особистісно-професійних особливостей, здібностей, дозволяє, на основі співставлення з певними еталонами і зразками, визначити власний професійний рівень. Аналітично-ідентифікаційний компонент рефлексивних умінь дозволяє виявляти змістовне наповнення музичного твору, усвідомлювати особливості його драматургії, будувати власну виконавську концепцію. До цього компоненту ми відносимо: уміння здійснювати моніторинг власного музикознавського і виконавського досвіду, необхідного для прочитання, розкодування, осмислення та інтерпретації змістовно-образного наповнення твору; уміння здійснювати критичний самоаналіз побудованої індивідуальної виконавської концепції в авторсько-стильовому контексті; уміння критично оцінювати ефективність педагогічної ідентифікації мистецько-педагогічної вербалізації образного змісту твору як стимулюючої перцептивної установки на художню комунікацію учнів з музичними творами.

Емоційно-регулятивний компонент рефлексивних умінь майбутнього вчителя музичного мистецтва полягає у володінні системою вмінь та навичок регулювання емоційного стану (як власного, так і аудиторії), поведінки, діяльності. Музичне мистецтво несе в собі глибокий потенціал адекватно виявляти, регулювати емоції, викликані під час слухання твору музичного мистецтва. Адекватно проаналізувати педагогічну ситуацію, створити сприятливу емоційну атмосферу на уроці вважається надзвичайно важливим для майбутнього вчителя музики [7]. До емоційно-регулятивного компоненту рефлексивних умінь майбутнього вчителя музики відносимо такі: уміння здійснювати моніторинг власного емоційного стану, його відповідності до емоційно-образного змісту музичного твору в процесі його виконання; уміння аналізувати ефективність вербальної і невербальної експресії в процесі художньо-педагогічної взаємодії як засобу створення необхідного емоційного фону в аудиторії; уміння оцінювати ефективність педагогічного впливу через отримання зворотного зв'язку від аудиторії в процесі виконавської та художньо-вербальної інтерпретації музичного твору.

Інтерпретаційно-парадигмальний компонент рефлексивних умінь майбутнього учителя музики зумовлюється інтерпретаційною діяльністю, яка є утворюючим елементом всієї музично-педагогічної діяльності. Означений компонент зумовлює уміння майбутнього фахівця оперувати особистісно-фаховим досвідом, професійними установками, зразковими моделями і ідеями, встановлюючи розбіжності з ними власної діяльності. Наявність достатнього індивідуального досвіду дає змогу діагностувати недоліки власної виконавської інтерпретації музичного твору та актуалізувати необхідні в конкретній ситуації слухові, кінестетичні або комунікативні моделі. До означеного компоненту відносяться: уміння діагностувати недоліки власної виконавської інтерпретації музичного твору на основі виникнення когнітивного дисонансу як результату порівняння зразком; уміння здійснювати моніторинг рівня підготовленості і потреб аудиторії, аналізувати ступінь відповідності власного педагогічного впливу в процесі художньої комунікації через твори музичного мистецтва; уміння актуалізувати необхідний індивідуальний мистецький досвід у результаті критичного аналізу власних педагогічних дій в умовах динамічності та варіативності процесу взаємодії з музичним мистецтвом.

Корекційно-стратегічний компонент пов'язується з уміннями визначати доцільні напрями теоретичних і практичних пошуків у фаховій діяльності з метою професійного самовдосконалення і будувати на їх основі індивідуальну рефлексивну стратегію фахового самовдосконалення. Таку стратегію ми розглядаємо як процес формування генерального перспективного напрямку фахового розвитку на основі критичного самоаналізу, визначення якісно нових цілей, узгодження власних внутрішніх можливостей з умовами зовнішнього середовища та розробка комплексу заходів, які забезпечують їх досягнення. До корекційно-стратегічного компоненту ми відносимо: уміння знаходити доцільні прийоми і методи вдосконалення художньо-виконавської інтерпретації музичного твору за допомогою цілеспрямованої модифікації наявного фахового досвіду; уміння ефективно здійснювати проектно-корекційні дії на основі здійсненого самомоніторингу в процесі комунікативної або інтерпретаційної фахової діяльності в режимі реального часу; уміння будувати індивідуальну рефлексивну стратегію фахового самовдосконалення в процесі фортепіанної підготовки.

Отже, ми обґрунтували компонентну структуру рефлексивних умінь майбутніх учителів музики, які ми розглядаємо в контексті їх фортепіанної підготовки. Ми

визначили рефлексивні уміння вчителя музики як особистісно-фахове метаутворення, що виявляється в усвідомленому володінні способами самодослідження, самоаналізу, корекції і прогнозування результатів та забезпечує успішність фахової педагогічної діяльності майбутніх учителів музики. Структурними компонентами означених умінь ми назвали такі: аналітично-ідентифікаційний, емоційно-регулятивний, інтерпретаційно-парадигмальний та корекційно-стратегічний. Всі вищезначені рефлексивні уміння майбутнього вчителя музики, які мають формуватися в процесі його фахової, зокрема фортепіанної підготовки, потребують ґрунтовного теоретичного опрацюванні майбутнім педагогом, а також впровадження їх у педагогічну практику з метою їх формування і подальшого вдосконалення. Цей складний довгостроковий проект є особистісним викликом і потребує спеціального методичного забезпечення, розробці якого буде присвячено подальше дослідження.

Література

1. Бизязева А. А. Психология думающего учителя: педагогическая рефлексия Текст / А. А. Бизязева. – Псков : ПГПИ им. С. М. Кирова, 2004 – 216 с.
2. Бочкарев Л. Л. Психология музыкальной деятельности / Л. Л. Бочкарев. – Изд-во : Института психологии РАН, 1997. – 352 с.
3. Вульффов Б. З. Рефлексия: учить, управляя / Б. З. Вульффов // Мир образования, 1997. – № 1. – С. 6–65.
4. Крицький В. М. Музично-виконавська інтерпретація: педагогічні проблеми музично-виконавської підготовки : монографія / В. М. Крицький. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2009. – 158 с.
5. Леонтьев Д. А. Рефлексивность как составляющая личностного потенциала / Д. А. Леонтьев, А. Ж. Аверина // Личностный потенциал: структура и диагностика / под ред. Д. А. Леонтьева: сб. науч. работ. – М. : Смысл, 2011. – С. 360–381.
6. Мирошник О. Г. Рефлепрактика у розвитку рефлексивності вчителя / О. Г. Мирошник // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12 : Психологічні науки. – 2014. – Вип. 43. – С. 252–258. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_012_2014_43_39. – Назва з екрана.
7. Неретін В. О. Проблема емоційної регуляції педагогічної діяльності учителя музики / В. О. Неретін // Вісн. Житомир. держ. пед. ун-ту ім. І. Франка. – 2003. Вип. 11. – 2003. – С. 76–77.
8. Циганюк Л. І. Використання комунікативно-рефлексивних методів у формуванні художньої свідомості підлітків у процесі вивчення поліфонічних творів / Л. І. Циганюк // Актуальні питання мистецької педагогіки. – 2014. Вип. 3. – 2014. – С. 137–143. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmp_2014_3_28. – Назва з екрана.
9. Ярова М. В. Підготовка майбутнього вчителя музики до інструментально-виконавської діяльності / М. В. Ярова // Педагогічний дискурс. – 2012. – № 11. – С. 370–374.